

Euskaltzaindiaren 90. urteburukari Hazparneko bilkura idekia (2009-VI-26)

Charritton Zabaltzagarai, Piarres
Euskaltzain osoa / emeritua

Euskaltzale, euskaltzain, herritar ala herriz kanpotik jin Jaun Andere, lagun zahar eta gazte guzieri: Agur eta Arratsalde on!

Aurten Euskaltzaindiak bere sortzearen 90. urteburukari Hazparnen behar zuela bilkura berezi bat ospatu, bere lehen asmatzaile eta sortzaile nagusietarik bat Pierre Broussain Hazparneko auzapez ohi zena izan zelakotz, niri tokatzen zait orain gogoratzea, ahal bezain laburzki, nor zen bada gizon handi hori eta zer mirakuilu egin zuen.

Aitortu behar dut ordea behin, nihaur ere sortzez hazpandarra izanagatik eta ttipidanik, haur haurretik, arto-landa iphuruan behizain egoiteko artetik, etxen berean banituelarik mota guzietako liburuak gure izeba Maienak bere osaba Mgr Janpiarre Diharce (1846–1931) Hazketa Ezti-teikoarekin berrogei bat urte iraganik eta gero jarraian apez-gelari ofizio berean, Mgr Clément Joseph Mathieu (1882-1963) bere adineko apezpikugaiarekin, 1931an, nihaur 10 urteetara heltzean gure etxera etorri liburuekin geroxago liburuzale amorratua bilakatzeko gisan, eskura nituenaz gerroz 1870eko gerlaz geroz Larresororoko, Uztaritzeko eta Baionako seminarioetan Iparraldeko jaun apaiz edo kalonje gehienek izan zituzten literatura eta filosofia ala teologia irakaslek zerabiltzaten esku liburu gehienak.

Bizkitartean nehon nehoiz ez nuen Broussain-darren aipurik ozen. Egia erraiteko, nihaur 1921eko urriaren 19an sortua bainaiz, aitzineko urtean supituki hila zen Ortheseko hirian, 1920eko apirilaren 27an, Hazparneko

auzapeza, Pabeko Kontseilu Jeneralaren bilkuratik etxerat itzultzean, Piarres Broussain Salagoity izenekoa.

Bainan geroztik nihonek handitu arau eskoletako bideetan aurkitu irakasle batzuei esker zerbait ikasi dut gure euskal herrien historiaz, euskararen bilakaeraz, J. Moulier (Oxobi), J. Elissalde (Zerbitzari), Mgr J. Saint-Pierre (Antxuberro), Martin Landerretxe, Petiri Lhande-Heguy (S.J.) eta beste euskal idazle edo euskaltzain askoren liburuez eta heien biziko gorabeheraz.

Ikasi nuen beraz horrela Piarres Broussainen euskaltzain alxia Hazparneko Herrikoetxean Georges Lacombe filosofo hizkuntzalariak hartu zuela 1921ean, bai eta geroago irakurri ere haren alki hura bera Euskaltzaindiak eman zioelarik Piarres Lafitte Iturralderi gure irakasle ohiak *Eskualzain sartzeko egunean 1949-eko, Hazilaren 25ean Donostian* (sic) eman zuen hitzaldia.

Ondoko urtean berean, hau da 1950ean, eta nik uste «eskualzain berriak sustaturik, Azkueren eskutik Hazparneko sortetxera heldu zitzaizkion nihauri euskaltzain urgazle agiria, adin berean eta esku beretik Piarres Lafittek Uztaritzen ukana zuen paper hura bera.

1951an ordea istripuz hil behar zen Azkue zaharra bera (1864–1951) eta Federiko Krutwig eta Jose Luis Alvarez Enparanza (Txillardegi) eta gerla ondoko belaunaldi berriarekin hasi zen zahar gazten arteko parabola. Ezen *euskara batuaren aments ederra* Azkuek eta Broussainek beren gaztaroan abiatua zutena, baina Broussain hil orduko zaharrek ehortzia zena, berpiztu zitzaigun orduan 30-40 urteetara heltzen ari ginen euskaltzale gazteri esker.

Azkue zenaren ondotik iragan ziren orduan beste bizpahiru euskaltzainburu nihonek ezagutu ditudanak: Inazio Maria Echaide (1884-1962), Jose Maria Lojendio (1910-1979) eta Manuel Lekuona (1894-1987).

1970ean Euskaltzaindiko karosaren giderrak Lekuona «zaharrak», orduan errespetu handiz erraiten zen bezala, bere baitarik, utzi zizkion Arantzazuko aita Luis Villasante frantziskotarrari, honek orduz geroz 18 urtez, Iparraldeko Piarres Lafitte eta Iparraldeko euskaltzain talde osoaren lauzkarekin eta Koldo Mitxelena Elissalt Erreteriar jakintsuari jarraikiz, euskara batuaren xedea nolazpait betetzeko gisan.

Anartean alabaina *Nerekin yaio nun* misteriozko izenburuarekin 2005ean Euskaltzaindiak berak IKER liburu sortaren 17. alea eskaini dioenez geroz Txillardegiri, opari eta omenaldi gisa, ez dut nik orain hemen gaur errepikatzerik, nola nihaur ez nintzen euskara batuaren jaiotze horren lekuko izan, 1964eko Agorrilaren 29an. Ikusiko duzue hor, Jean-Louis Davant euskaltzainak berak 207-216. orrialdeetan kondaturik, nola Pierre Narbaitz kalonjeak, 1959 irian Hazparneko Ikastegian nihaur buruzagi ezarri ondoan giltzaturik, amestu zuen «Euskal Idazkaritza» baten altxatzea. 1962an edo 1963an ezen, Baionako Kordelieren karrikaren 14.ean eraiki zen Piarres Lafitten axolbean, Hegoaldeko eta Ipharraldeko euskaldun euskaltzale zahar ala gazte askoren biltokia.

Nor izan ziren *Baionako lehen biltzarraren partelierrak*, hots, Jean-Louis Davantez gain, J.M. Bilbao Morgakoa, Jesús Solaun Arrakudiagakoa, Telesforo de Monzon Bergarakoa, Eneko Irigaray Urdazubikoa, Roger Idiart Azkaingoa eta Txillardegi Donostiakoa; zer izan ziren aitzinetik lagun askorenganik batasunari buruz gomendatzen ziren eta onhartu behar ziren *erabakiak eta oharra*k, euskal idazkeraz, euskal deklinazioaz, euskal aditz transitiboez eta intransitiboez, bai eta handik laster sekulako garrantzia hartu behar zuen Ipharraldekoen *H* letraren onhartzea.

Euskara batuaren «biryaoitze» hortarik lekora, euskal Herriko Ipharraldean, bai Hegoaldean, bai Ekialdean, bai Mendebaldean eta berdin Diasporan zer izan diren euskaltzale ala euskaltzain askoren bizimoldeak, mintzamoldeak eta idatzmoldeak bezainbat segurik aldatu dituzten haizealdiak, ortzantzak eta ortzadarrak aurki ditzakezue: nihonek ene liburutegiko xoko batean lo zegoen Bizkaiko AEK-ren Idazkaritzak duela aspaldi argitaratu zuen *ELE* deitu aldizkariaren 11-12. zenbakian besteak beste Txillardegiren eta Xabier Kintanaren lekukotasunak.

Dena dela gogorazi behar dizuet aita Villasanteren denboretan 1971an ospatu zuela Euskaltzaindiak ospe handitan *Leizarragaren mendeurrena*, baina horrengatik ez zuela belaunaldi berriak bere «euskara batu», «euskara osotu», «euskara estandartizatu», hots bere «euskara berriaren» edo «berrientzat» Krutwigek nahiko zukeen Kalbindar artzain Beskoitzarraren euskalkia onhartu. Alta bada zenbait hilabete zendu aitzin, Enrike Knörr

Euskaltzaindiaren Iker sailburua, Eskualzaleen Biltzar berpiztu berriak gonbidaturik, etorri zitzaigun, 2007ko apirilaren 28an Arabako Lazarragaren paper zahar aurkitu berrien euskara, eta Lapurdiko Joanes Leizarragarena konparatzera.

Bego bada une batez bazterrera filologoena auzia, teologia ortodoxoen ala heterodoxoen arteko beste auzi batzuen aipatzeko, zeren eta XX. mendean hasieran, hots, Azkue eta Broussainen mendean eta Hendaia bere desterruan, Miguel Unamuno geureak «Kristautasunaren bataila» *L'agonie du Christianisme* frantses erdaraz idatzi zuelarik, aldarrikatu baitzuen, menturaz, jakintza berri batek, *hizkuntzalaritzak* edo *linguistikak* edo espainolek deitzen duten *filologiak* (euskaltzain emerito honi barkatuko ahal diozue ez jakitea oraino nola erran behar den ingelesez!) *hizkuntzalaritzak* beraz, iratzarriko zuela XXI. mendean, aspaldian loakarturik zeuden «*filosofia*» eta «*theologia*» klasikoak.

Horra beraz zer izan beharra zen ene biziko lehen partean, 1934eko Piarres Lafitten *Aintzina*-tik Azkue, Lhande, Antxuberro, Lacombe, Lafont, Etchepare, Lekuona, Orixe, Villasante, Iratzeder edo Joxe Azurmendiki-lako filosofia eta Teologiarainoko eztabaiden abiadura, nihonek Tolosako Institutu Katolikoan 1973ko abenduaren 7an aurkeztu tesiaraino dirauena.

Uztaritzeko eta Baionako seminarioen ondotik eta bigarren *Aintzina*-ren ardura harturik eta horri esker 1945ean *Petite histoire religieuse du Pays Basque* argitaraturik, Jacques Maritain, Etienne Gilson, Georges Bernanos, Emmanuel Mounier eta beste pentsalari eztabaidatu askoren izenak ez nituen arrotz Erromara bidali gintuztelarik Roger Etchegaray ikaskidearekin bizpahiru urteentzat, ondoko urtean, 1946an. Eta 1947ko uztailaren 13an ene laguna Roger Ezpeletan apeztu zuen Mgr J. Saint-Pierre Antxuberrok eta egun berean nihaur apeztu ninduen Mgr Clément J. Mathieu Hazpandar apezpikuak.

Urte aberatsak izan ziren bi lagunentzat urte haiiek; nahiz hirugarren urtean (1948an) zeiharkatu ziren gu bien ibilbideak: hona nola Roger Etchegaray ene lagunak bere oroitzapenetan kondatzen duen bezala (*J'ai senti battre le coeur du monde*, Fayard, 2007), itzuli zen Erromara eta, aita Bidagor jesuita euskalduna zuelarik irakasle, bere doktoregoa Erroman berean ira-

gan zuen apezpiku eta kardinale mailara heltzeko gisan bere aita Etchegaray Batista «Alhur» zenak hil aitzin agindua zioen bezala. Nihonek aldiz teologiako lizentzia Erromako Gregorianan aita Zapelena Iruritako seme jesuita maitagarriak kudeaturik ardietsi nuen 1948ko uztailaren 14ean, «Magna cum laude» notarekin. Zorigaitzez aldi honetan Baionara itzuli orduko salatu zidaten Erromarako bidea tratatua izan zela neretzat behin eta behin, nehoiz aitortu gabe non ziren oztopoak.

Beharrik bainuen nik ere Baionako apezpikutegian eta seminarioan begia atxikitzen baitzidaten Narbaitz, Larralde eta Sorre apaizek ene irakasle ohiek, hiruzpalau urtez ene harat-hunatak Hazparnetik Mauleraino ereman nindutenak Pariserako bidea hartu izan ahal nuen arte.

Baionan, Donostian eta arreba zenarekin Parisen egituraturik, Tolosan Pierre Eyt errektorearekin eta Karlos Santamariaren *Pax Christi*-ko aholkulari René Costekin aurkezturik 1973ko abendoaren 7an, Klaudio Harluxet zenaren gomendioz Montréal-en egokitu nuen «Fides» argitaldaria baitan *Le droit des peuples à leur identité* titulupean 1979an eta agortu da geroztik, baina menturaz bere jatorrizko itxuran *Le fondement moral des libertés culturelles* edo Kultura Eskubideen oinarri etikoa «Euskaltzainak» liburu sortan Euskaltzainburu berriak Urrutia Jaunak argitaratu gei du Vatikanoko II. Biltzarrak Teologiari eman dion inharrosaldiak hartze baitu beharbada jadanik haren aitzineko Euskaltzainburuarekin Jean Haritschelhar Jaunarekin prestatu, aurkeztu, argitaratu eta agortu zen ene beste tesiarentzat egin den bezala.

Piarres Broussain Salagoityz idatzi nuen liburuaren edizio berria eskutan duzuenaz geroz hor jakinen duzue noiz, non eta nola idatzi nuen liburu hori eta bereziki nola Ameriketatik itzultzean eta Piarres Lafitten idazkari lane-tan hastean ezagutzak egin nituen Jean Hiriart-Urruty eta Goity apezpei eta Jean-Pierre Larramendy, Jean-Louis eta Jeanne Idiart Davant-i esker, Piarres Broussain zenaren bi alabekin eta heien familiarekin egunak eta egunak Hazparneko Artxiboetan eta Lehuntza Naguile selauruko kutxetan, bai eta Manu Sotak Euskal Erakustokian Jean Haritschelhar zuzendariaren gomendio zeuden gutunetan biltzeko eta argitaratzeko paperak eta paperak, azkenean denak digitalizaturik daudenak Euskaltzaindiaren zaintzapean.

Azken hitz bat buratzeko erran behar dut lehen «hitza hitz» baldin bazen are gehiago legezainen paperetan idatzia balin bazen, gaur egun behar bada Piarres Larzabalen «Paper mende»-ren ondotik, «Kopia mende» nagusitu zaigulako ez da beti fidatzeko.

Zuetarik norbaitek iturrietara joan nahi badu testuen «Exegesia» edo «Genesisia» edo «Hermeneutika» egiteko asmotan Gaztelu Berriko bulegoan Baionan aurkituko ditu tesi honetaz bestalde *Azkue eta Broussainen arteko Elkarrizketa* liburua, Iker 4 gotorra eta ere Baionako Erakustokiko aldizkari batzuetan Jean Haritschelhar Jaun zuzendariarekin edo Jon Casenave adiskidearekin argitaratu genituen beste letra asko *Bulletin du Musée Basque*, Fonds G. Lacombe, N°108-109-110-111; 1985 /1986. etabar. Baina baditugu ere orain ikerle xorrotzak testu horien guztien interpretazio kontrajariak egiten dituztenak hala nola Iker 22 hartzen baduzu konturatuko zara Jurgi Kintana Goiriena irakasle gazteak R. *Azkueren Pentsaera eta Obra: Intelektuala nazioa eraikitzen* deitzen duen bere Historia Tesian gogorki kritikatzan dituela Hendaiaiko eta Hondarribiko kongresuez (1901-1902) ezagutzen genituen Villasanteren bertsio «kanonikoa» deitzen duena eta ere Mikel Zalbidek 2003ko «Euskalzaleen Biltzarraren mendeurrenaren» kariara aurkeztu zuen bertsio berria: ikus Jurgi Kintanaren «su giblekoa»!, 455- 483. orr. Gerokoak gero!